

Wspomnienia

Profesor Jiří Damborský (1927–2013)

23 lipca 2013 roku zmarł profesor Jiří Damborský, wybitny czeski językoznawca, slawista, polonista i bohemista, uczony, który w znacznym stopniu przyczynił się do rozwoju polskiej bohemistyki oraz polsko-czeskiej współpracy naukowej i dydaktycznej.

Profesor Jiří Damborský urodził się 22 maja 1927 roku w Litovli, miasteczku w powiecie ołomunieckim, nazywanym „hanacką Wenecją” („Hanácké Benátky”)¹ z powodu malowniczego położenia między sześcioma odnogami rzeki Morawy. Dorastanie w takim otoczeniu niewątpliwie miało znaczny wpływ na ukształtowanie się u Profesora wrażliwości na piękno przyrody i jej umiłowanie, które towarzyszyło Mu przez całe życie. Dzieciństwo spędził w rodzinnym mieście, uczył się w tamtejszym gimnazjum, a naukę kontynuował w Słowiańskim Gimnazjum w Ołomuńcu – najstarszym czeskim gimnazjum w północno-środkowych Morawach². Po zdaniu matury w 1946 roku wyjechał do Pragi, gdzie na Uniwersytecie Karola podjął studia slawistyczne: polonistyczne, rusycystyczne i bohemistyczne. Następnie slawistykę studiował także na Uniwersytecie Jagiellońskim oraz Uniwersytecie Palackiego w Ołomuńcu, gdzie w 1950 roku ukończył bohemistykę i rusycystykę. Czas studiów (1946–1950) był bardzo ważnym okresem w życiu Jiříego Damborskiego, ponieważ wówczas kry-

¹ Przymiotnik *hanacki* (czes. *hanácký*) wywodzi się od nazwy malowniczego regionu środkowych Moraw – *Haná*, w którym leży Litovel, a którego stolicą jest Ołomuniec.

² Zob. także: J. Siatkowski, *Na siedemdziesięciopięciolecie profesora Jerzego Damborskiego*, „Studia Slavica” 2002, nr 6, s. 9–10; M. Bałowski, *Poznasz drzewo po owocach. W 80 rocznicę urodzin Profesora PhDr. Jiříego Damborskiego, DrSc.*, „Bohemistyka” 2007, nr 1, s. 78–80.

stalizowały się jego zainteresowania językiem, literaturą i kulturą polską. Znaczący wpływ na kształtowanie się naukowego sposobu myślenia u przyszłego badacza niewątpliwie wywarli wybitni dwudziestowieczni uczeni – nauczyciele akademicy, z którymi Profesor spotkał się podczas swoich studiów. Na Uniwersytecie Karola byli to m.in.: Bohuslav Havránek, Bohumil Mathesius, Karel Horálek; na Uniwersytecie Jagiellońskim – Kazimierz Nitsch, Zdzisław Stieber, Tadeusz Lehr-Spławiński; na Uniwersytecie Pałackiego zaś: František Kopečný, Jaromír Bělič, Alexandr Vasilevič Isačenko, Josef Bečka.

W latach 1950–1952 Jiří Damborský był lektorem języka czeskiego na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu. Po powrocie do kraju w 1952 roku uzyskał tytuł doktora filozofii po złożeniu odpowiednich egzaminów³ na Uniwersytecie Pałackiego w Ołomuńcu. Tam też został asystentem na tworzonej wówczas polonistyce. Następnie w 1960 roku ponownie objął funkcję lektora języka czeskiego w Polsce, tym razem na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie w latach 1960–1966 pracował na podstawie umowy kulturalnej między Czechosłowacją a Polską. Pobyt w Warszawie okazał się dla Jiříego Damborskiego niezwykle płodny naukowo. W tym bowiem czasie opracował rozprawę pt. *Postavení l-ového přičestí v polském systému neurčitých a jmenných tvarů slovesných v porovnání s jinými jazyky západoslovanskými*, na podstawie której uzyskał w 1964 roku na Uniwersytecie Masaryka w Brnie tytuł kandydata nauk filologicznych (CSc.). W 1965 roku habilitował się na Uniwersytecie Warszawskim, jako pierwszy po II wojnie światowej zagraniczny polonista, w oparciu o pracę pt. *Participium l-ové ve slovanštině*. Stopień naukowy uzyskany wówczas przez Badacza w Polsce nie został jednak uznany w Czechosłowacji, dlatego też po powrocie do kraju habilitował się ponownie w 1967 roku na Uniwersytecie Pałackiego w Ołomuńcu na podstawie rozprawy pt. *Neurčitě a jmenné tvary slovesné v polštině*. W 1969 roku został docentem ołomunieckiej polonistyki i slawistyki. Wkrótce jednak, w 1972 roku, został ze względów politycznych usunięty z uczelni. Ten typ represji był wyjątkowo bolesny dla Uczonego, ponieważ wiązał się z zakazem publikowania oraz cytowania Jego prac w literaturze naukowej. Jiří Damborský mógł wydawać prace drukiem pod swoim nazwiskiem tylko w Polsce, w Czechosłowacji zaś jedynie, korzystając z „użyczenia” własnego nazwiska przez innych naukowców. Lata 1972–1989 to bardzo trudny okres w życiu profesora Jiříego Damborskiego i Jego rodziny. Żadna uczelnia w Czechosłowacji nie mogła Go zatrudnić. Pracę znalazł więc w Ostrawie w Spółdzielni Inwalidów „Meta” oraz w Państwowej Szkole Językowej. Z tego też względu wraz z rodziną przeniósł się do Ostrawy, znajdując

³ Chodzi tu o jeden z typów egzaminu państwowego w szkołach wyższych – *rigorosum*, tzw. mały doktorat.

azyl i chwile wytchnienia na łonie przyrody, w domku letniskowym, hodując pszczoły w ogrodowej pasiece.

W 1989 roku, jeszcze przed aksamitną rewolucją, Jiří Damborský powrócił po niemal dwudziestoletniej przerwie do pracy na wyższej uczelni dzięki powołaniu Go na stanowisko profesora bohemistyki w Zakładzie Językoznawstwa Słowiańskiego w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu (od 1994 roku Uniwersytet Opolski), w ramach którego stopniowo rozwijały się badania bohemistyczne, prowadzone początkowo głównie przez Antoniego Furdala i Mieczysława Balowskiego. Pracę w Polsce Jiří Damborský podjął w październiku, a już w listopadzie w Czechosłowacji rozpoczęły się epokowe zmiany, które z pewnym niedowierzaniem, ale i z wielką nadzieją śledziliśmy wraz z Nim w polskiej telewizji. Dzięki tym zmianom możliwy był jego powrót na Uniwersytet Palackiego w Ołomuńcu, gdzie w lipcu 1990 roku uzyskał nominację na profesora polonistyki i slawistyki oraz tytuł doktora nauk filologicznych (DrSc.). W 1991 roku kolejny czeski ośrodek akademicki zaprosił Jiříego Damborskiego do współpracy: został zatrudniony w Ostrawie na ówczesnej samodzielnej uczelni pedagogicznej (Pedagogická fakulta), przekształconej w 1993 roku w Uniwersytet Ostrawski (Ostravská univerzita), jako profesor polonistyki w Katedrze Polonistyki i Folklorystyki, której był także wieloletnim kierownikiem. W tym okresie Jego życie diametralnie się zmieniło, nabrało szybkiego tempa. Z wielkim zapałem i życzliwością angażował się w pracę naukowo-dydaktyczną na tych uczelniach, jakby próbował nadrobić stracone lata. Ostrawska polonistyka zawdzięcza działalności Profesora uzyskanie akredytacji studiów magisterskich nienauczycielskich, studiów doktoranckich oraz praw habilitacji i nadawania tytułów profesora w zakresie języka polskiego. Należy podkreślić, że była to jedyna po aksamitnej rewolucji katedra w Republice Czeskiej, która w tej dziedzinie uzyskała powyższe prawa. Na Uniwersytecie Ostrawskim Jiří Damborský pracował do 2005 roku, kiedy przeszedł na emeryturę. Ale i wtedy Jego wiedza i wieloletnie doświadczenie dydaktyczne i organizacyjne zostały spożytkowane przez ostrawską uczelnię dzięki temu, że Profesor nadal aktywnie uczestniczył w procesie dydaktyczno-naukowym w ramach polonistycznych studiów doktoranckich właściwie do momentu swojej śmierci.

W trzech ważnych ośrodkach slawistycznych – Uniwersytet Palackiego w Ołomuńcu, Uniwersytet Ostrawski i Uniwersytet Opolski – wychował Uczony wielu młodych slawistów, bohemistów i polonistów. Dla nas szczególnie ważna była Jego praca w Opolu, gdzie już od początku energicznie włączył się we współtworzenie opolskiej bohemistyki najpierw w Zakładzie Językoznawstwa Słowiańskiego, będącego jednostką Instytutu Filologii Polskiej, a następnie w Katedrze Sławistyki, powstałej w 1991 roku z tegoż zakładu. Przez dziesięć lat działalności na naszej uczelni (1989–1999) dał się poznać jako bardzo

dobry dydaktyk, mistrz mobilizujący swoich współpracowników do poszukiwań naukowych, jako ciepły i otwarty człowiek. Dzięki Niemu polsko-czeska współpraca dydaktyczna i naukowa zaczęła się intensywnie rozwijać. Wielokrotnie gościliśmy w katedrze pracowników Uniwersytetu Ostrawskiego i Uniwersytetu Palackiego, którzy w latach 1991–1994 prowadzili semestralne wykłady dla studentów naszej bohemistyki. Byli to np.: Jan Petrů, Jiří Svoboda, Svatava Urbanová (literatura czeska) czy Ivana Dobrotová (język czeski). Była to wyjątkowa okazja dla studentów nie tylko dlatego, że mogli uczestniczyć w swojej rodzimej uczelni w wykładach wybitnych czeskich bohemistów, lecz także dlatego, że mogli w takiej obfitości słuchać na żywo pięknej czeszczyny. Jednak nie tylko studenci odnieśli tu korzyść, lecz także pracownicy katedry, zawarte bowiem wówczas kontakty naukowe niejednokrotnie przerodziły się w przyjaźnie, które trwają do dziś.

Współpraca naukowa między powyższymi ośrodkami zaowocowała powołaniem z inicjatywy Profesora opolsko-ostrawskiego czasopisma „*Studia Slavica*”, które ukazuje się od 1993 roku i stanowi forum wymiany myśli slawistycznej dziś już nie tylko opolsko-ostrawskiej, ale międzynarodowej. Na łamach tego periodyku przez wiele lat Jiří Damborský dzielił się z nami zarówno swoją szeroką wiedzą slawistyczną, doświadczeniem badacza języków w kontakcie, jak i umiejętnością precyzyjnej obserwacji zmian zachodzących w językach, literaturach i kulturze Słowian w okresie transformacji po 1989 roku. W tych kwestiach był dla nas i dla studentów autorytetem. Publikował także w wielu innych wydawnictwach opolskich⁴, z których warto na tym miejscu wspomnieć „*Kwartalnik Opolski*”, np. numer pierwszy z 2008 roku, w którym został wydrukowany bardzo interesujący artykuł Profesora pt. *Dwoistość kultury* oraz Jego rozważania na temat współczesnego czeskiego literaturoznawstwa⁵.

Po latach, w 2005 roku, w pięćdziesiątą rocznicę powstania Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Opolskiego, Jiří Damborský tak wspominał opolski okres swojego życia:

W chwili obecnej, nie będąc już pracownikiem Instytutu Filologii Polskiej, ciągle, wbrew kilkuletniej rozłące z drogą mojemu sercu Uczelnią, odczuwam wdzięczność za koleżeńskie wsparcie i bezinteresowną pomoc, jakie mnie tu spotkały w ciężkim dla mnie okresie. Wkraczając w mury opolskiej uczelni na kilka miesięcy przed znanym przełomem w listopadzie 1989 r. również u nas, gdzie wszelki „swobodny powiew ducha” tłumiała ponad dwudziestoletnia „normalizacja”, dla mnie ozna-

⁴ Zob. *Soupis prací Profesora Jiřího Damborského*, [w:] *Slavistika osudem i volbou. K 75. narozeninám prof. Jiřího Damborského*, „*Studia Slavica*” 2002, nr 6, s. 11–21.

⁵ J. Damborský, *Dwoistość kultury*, „*Kwartalnik Opolski*” 2008, nr 1, s. 45–49; *Problemy czeskiego literaturoznawstwa. Literatura poważna niepoważna*, „*Kwartalnik Opolski*” 2008, nr 1, s. 180–182.

czająca relegację z Uniwersytetu w Ołomuńcu, natknąłem się w Opolu na atmosferę krytycznego myślenia nieskrępowanego ideologicznymi naciskami. [...] Tu, w Opolu, utwierdziłem się w przekonaniu, że ludzkie zachowanie, wyciągnięcie pomocnej ręki, kiedy działa mi się krzywda, ma wartość nieprzemijającą. Za to chciałybym opolskiej uczelni i wszystkim moim serdecznym Przyjaciołom podziękować⁶.

Dorobek naukowy profesora Jiříego Damborskiego, slawisty-erudyty, jest bogaty, różnorodny i stanowi odzwierciedlenie Jego wszechstronnych zainteresowań lingwistyczno-kulturowych zarówno diachronicznych, jak i synchronicznych⁷. Szczególne miejsce zajmują tu rozprawy i artykuły dotyczące zagadnień konfrontatywnych, którym z zamiłowaniem poświęcał wiele uwagi. Są to nie tylko pozycje prezentujące badania w ujęciu polsko-czeskim, lecz także prace zawierające analizy porównawcze polszczyzny z innymi językami. Najważniejsze z tych opracowań to przede wszystkim monografie: *Participium l-ové ve slovanštině* (Warszawa 1967), *Neurčité a jmenné tvary slovesné v polštině* (Praha 1967), *Studia porównawcze nad słownictwem i frazeologią polską i czeską* (Warszawa 1977), *Polština a franština ve vzájemném vztahu (soubor studií)* (Ostrava 1999), *Roztržasania literackie. Studia o języku polskim* (Katowice 2007). Spośród wielu artykułów i studiów przytoczmy kilka tytułów, które obrazują szerokie spektrum zainteresowań naukowych Badacza, np.: *Kalki w aspekcie lingwistyczno-komparatystycznym*, *Přejímání slov do polštiny a češtiny ze stejného pramene*, *Podíl francouzské složky v spisovné polštině*, *Wyrazy obce w języku polskim (próba klasyfikacji)*, *Język polski, słowacki i czeski we wzajemnym stosunku*, *Ojczyzna w języku czeskim*, *Gramatická kategorie osoby v polštině a češtině*, *Czeszczyzna w pasie przygranicznym*, *Świadomość normatywno-stylistyczna a współczesna norma językowa wśród polskiej mniejszości narodowej na Zaolziu*, *W kwestii bilingwizmu na czesko-polskim pograniczu językowym*, *K artistnímu mišení jazyků (na příkladě románu J.U. Niemcewicza)* i wiele innych.

Ważną pozycję w dorobku Jiříego Damborskiego, uczonego-polonofila, stanowią podręczniki do nauki języka czeskiego dla Polaków, które wyrosły z Jego wieloletnich doświadczeń pracy lektora na polskich uczelniach. Są to: *Podstawowy kurs języka czeskiego I-II* (Gottwaldov 1971), *Mluvíte česky? Związły kurs języka czeskiego* (Warszawa 1972), *Minirozmówki czeskie* (Warszawa 1981, 1985, 1987, 2000), *Błyskawiczny kurs języka czeskiego* (Katowice – Sosnowiec 1991). Niejako naturalnym uzupełnieniem tych publikacji są *Podstawy gramatyki języka czeskiego* (Warszawa 1970). Warto podkreślić, że po-

⁶ 50 lat Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Opolskiego. Księga jubileuszowa pod redakcją Mieczysława Balowskiego i Stanisława Kochmana, Opole 2005, s. 15–16.

⁷ Zob. przyp. 4.

wyższe podręczniki w momencie ukazania się drukiem uzupełniły lukę, jaka istniała wśród publikacji tego typu przeznaczonych dla polskiego odbiorcy.

Jiří Damborský wniósł także nieoceniony wkład w szkolnictwo polskie na Śląsku Cieszyńskim dzięki przygotowaniu, indywidualnemu bądź zespołowemu, kilkunastu podręczników do nauki języków polskiego, czeskiego i rosyjskiego.

Działalność naukowa, dydaktyczna i popularyzatorska, szczególnie ta, którą Profesor prowadził w ramach polonistyki, była zawsze wysoko ceniona w Polsce, czego odzwierciedleniem są odznaczenia, jakie Jiří Damborský otrzymał. Są to: odznaka „Zasłużony dla Kultury Polskiej” (1979), „Krzyż Oficerski Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej” (1998) oraz „Medal Komisji Edukacji Narodowej” (2002). Natomiast w 1992 roku został honorowym członkiem Polskiego Towarzystwa Językoznawczego.

Odejście Profesora Jiříego Damborskiego to wielka strata dla polskiej i czeskiej nauki. My straciliśmy serdecznego i życzliwego promotora polszczyzny, polskiej kultury i literatury w Czechach, Czesi zaś – czeszczyzny, czeskiej kultury i literatury w Polsce. Wszyscy straciliśmy dobrego Człowieka i Przyjaciela. Na zawsze pozostanie w naszej wdzięcznej pamięci.

Grażyna Balowska